

իւր գործիւն երբէ Հանդիպ իր բաժնի, որոնք գործելու Գլուխներու կը բաժնուին (Ա = 5. Բ = 6, Գ = 48)։ Այս մասանց ինչպէս որ բովանդակութիւնն անհասարար է, նմանապէս անհասարար է արժէքն ալ։ Ատոնքի ժամանակին սոխորութեան հետեւելով իւր տիեզերական պատմութիւնը կը սփռի յԱզամայ, եւ առաջին զրոյց վերջեր կը հասցնէ մինչեւ ի Տրքատ։ Երկրորդ մասը Հայաստանի պատմութիւնն է մինչեւ յԱշտ Բագրատունի, Սասանեանց պատմութիւնն եւ Արարացոցը մինչեւ Հարուն եր-Բաշու, եւ Բիւզանդացոցը մինչեւ ցիւլյարն Ասիլ։ Ատոնքի երրորդ մասին մէջ կը պատմէ Հայաստանի պատմութիւնն Աշտ. Ա. եւ մինչեւ Գագկայ կառավարութեան 15^{րդ} տարին (1004), յիշելով նաեւ բիւզանդական եւ արաբական պատմութեան կարեւորագոյն գէպերը. ուստի 117 տարուան միջոցի մը նկարագրութիւնն է։

Արդէն այս համառոտ տեսութեան կրնայ զուգահեռել, որ իւրաքանչիւր մասանց արժէքն անհասարար ըլլալով է։ Եւ իւր ատալին եւ երկրորդ մասն եւ երրորդին սկիզբը, եւ համառոտ բնորոշիւնը որ հնդկական ժամանակէն յառաջ է, անհարկ է անհնազատ բարդագործիւն մըն է յեւեռներէ, ի յորինացոյ, ի Բիւզանդայ, Սերէոսէ, Ղեւոնդեայ, Հապհայ Բագրատունեայ, Յովհաննէ Չ. Վաթուկիկոսէ եւայլն։ Հեղինակը միամտութեամբ կ'որինակէ իւր աղբիւրները, նաեւ երկնապայան (պատմագրոյ ըլնած) իւր հրգածութիւններն իւր զրոյց մէջ կ'առնու յառնալ։ Բայց այս բարդագործիւնը բոլորովն անօգուտ ալ չեն, շատ անգամ առոնցմով աղբիւրներուն բնագործներն կ'աղղկեն։ Ընդհակառակն իւր. Գլխին սոսե ալ մինչեւ վերջ նկատելու ենք իրեն բուն յատուկ գործ հեղինակին, որուն մէջ իրեն յատուկ ած մը յերեւան կ'ենլէ յայտնապէս։ Գործոյ մը մասն ինքնուրոյն մեծ արժէք մ'ունի՝ Պատմագրին հաստատմութեանը, պատմութեան իրոյց կենդանի նկարագրութեան եւ ժամանակագրութեան ճշգրտութեան կողմանէ։

Այս հեղինակին հայերէն բնագործն առաջին պատմական հրատարակեց Վ. Շահնազարեան իւր հայ պատմագրոց շարին մէջ (Փարիզ, 1869) երկու ձեռագրոց վրայէն, բայց գծախառնաբար շատ տեղ պակասաւոր։ Երկու թարգմանութիւնը եղած են, մի ուրեքերն ի ձեռն Գ. Եմինի (Մոսկա, 1864), եւ միւս զաղղիւրէն ի ձեռն Տիւրուիէի (Փարիզ, 1883 թեքական)։ Վերջին շատ պակասաւոր կը համարուի, մինչ զեւ ինք հրատարակիչն ըստ արժանւոյն կը գովէ զառաջինը։ Ատոկայ հայ բնագործն 9 ձեռագիրը ծանցուած են։ Երկրորդ հրատարակողն տպագրին հետ համեմատած է վերոյիշեալ ժողովածոյին մէջն Ատոկայ ձեռագիրը, որ երկրորդն է նոյն մասերին։

Այս երկու գրոց հրատարակութեան ծախքն առատանկեանած է հարուստ հայագի մը՝ Եփեսոսի Իւլիոսէ Ղալբըշի որ մեծ պատիւն է թէ ազնուաբար Մկերնասին եւ թէ իւր աղբին Տաղաւախ որ բայց բողբոջվաւ հայ ազգն՝ այժմեան գրից մէջն ալ սիրող է եւ հետամուտ իւր աղգային մասնաւորագրութեան։

Պէտք չենք մոռնալ նաեւ Տփլիսի բնկերութեան հրատարակած գրոց արտաքին ալ։ Թէ արտաքին կազման են թէ տպագրութիւնն որան չէի է։

Փ. Մ. Մ. Մ. Մ.

Տր. Ն. Գարամանց. — Յուլյան Հայկական Չեռագրաց Պիլիքի Նարոնի Մատենադարանին, Պիլիքին, 1888։ 4^{րդ}, 88 երես։

Հայկական ձեռագիրներն այսօր որչափ մեր գրականութեան առաջին հիմն են, նոյնչափ մեծ է անոնց ծառայութիւնն, որ նոյններն ի իշու կը հանեն ամբողջապէս եւ կամ գէթ ըստ մասին իւր Յուլյանի Պիլիքի Նարոնի Մատենադարանին իւր ձեռագրոց յուլյան հրատարակել ձեռնագրեւ ըլլալով՝ առանձին հատար մը նուերած է Հայկական ձեռագրոց, ձեռագր Տր. Ն. Գարամանցի, որ նաեւ համառոտաբար Ռաշտի մէջ (1886, էջ 183) նոյններն հրատարակելէն ետեւ, այժմ ընդարձակ գերմաներէն լեզուաւ կը հրատարակէ, իւր Ժ. Հատար ձեռագրաց Պիլիքի Նարոնի Մատենադարանին։

Տր. Գարամանց գործոյն Եռաշաբանին մէջ տեղեկութիւն կու տայ նաեւ Քերէքի Հայկականաւոր ձեռագրաց ժողովածոյին սկզբնաւորութեան վրայ, որով կը տեղեկանանք թէ նոյն ժողովածոյն ոչ մասնաւոր ծրարով մը, այլ ինքնին սկսեր է 1677 ին ե շարունակուած է մինչեւ 1882։ Այս ժողովածոյն իւր զատ զատ հատար՝ ունի ընդ աւելն 99 ձեռագիր, որոց հնագոյնն է 1337 էն, եւ յիշատակութեան արդ հնագոյնն է՝ բաց ի քանի մը հայ պատմագիրներէ եւ բողբոջաներէ՝ Ղալբի հայ թարգմանութիւնն, որ կը գտնուի նաեւ Ելմանի գրադարանին եւ Սերաստիյ Գեր. Պետրոս Առաջնորդին թով։

Բուն գործը բաժնուած է 15 Գլխոյ. իւրաքանչիւր Գլխին իւր մասնական վերնագրին տակ (ինչպէս՝ Առտուածաշուշ, Պատմութիւն, Բաշկուութիւն, եւայլն) կը բովանդակէ իրեն պատկանեալ գործերն։ Այս բաժնումն ըրած է հրատարակիչն՝ հետեւելով Տիւրուիէի հապէշական ձեռագրաց յուլյանին, թէ եւ ինքն իսկ անոր կարգէն հայերէն ձեռագրաց համար պնշտի յարմար չի տեսներ. ինչու որ շատ անգամ եկեղեցական գրի մը մէջ զուտ աշխարհական մատեններ կամ գործեր կը գրուուին, նոյնպէս ընդհակառակն, իւրաքանչիւր ձեռագիրն շատ գեղեցիկ է ամբողջապէս կը նկատուի, ինչպէս՝ թերթիւն թիւն, տողեր, նիւթը, կարմիր, վիճակ, գիրը, մանրանկարները, թուականը, բովանդակութիւնն, ընդօրինակողն անունն ու տեղը եւայլն։ Ամեն մէկ գործոյն, մասնաւոր անոնց գործոց, սկիզբն յառաջ կը բերուի, նոյնպէս յիշատակարաններն։ Հոս աւ միայն զիտելէ՝ որ Ծ ձեռագրոյն յիշատակարանն ամբողջ յառաջ բերելէն ետեւ, ուր կը յիշատակուի ստացողին ընդարձակ ցեղաբանութիւնն, ծանօթութեան մէջ կ'ըսուի, թէ այսպիսի ցեղաբանութիւնը ձեռագրոց մէջ յաճախ կ'երեւան, բայց առանձինն հետաքրքրութիւն մը չունենալուն՝ ի բայ կը թողու պնշուհետեւ։ Սակայն յայտնի է որ այս ցեղաբանու-

1111 16

Թիւններն մեծ յարգ ունին թէ այս կամ այն ընտանեաց նախնի ցեղաբանութիւնները գտնելու համար, եւ թէ զիստարարար աղայիկներէրն կենաց եւ անուանց հնախօսութեան համար: Այս պատճառաւ շատ ցանկալի էր, որ յիշատակարաններն առանց կրճատելու ամբողջ յառաջ բերուէին: Աւետարանաց շարքին մէջ հրատարակչին իբր առաջին անգամ հրատարակած թուղթն «Եւս. Կարպիանոսի» գիտնէր հրատարակել 1885 թին Ի Վենետիկ: Աւետարանի մը սկիզբն, ինքեւս նոսեալ այլուր:

Միով բանիւ՝ այլ չէ թողոր հրատարակչին ցանկալի գիտելիք մը ձեռագործի վրայ: Ի վերջոյ կայ դրուած հինգ շատ պատկերի լուսատիպ տախտակներ, որ նոյնատիպ կը ներկայացընեն երկաթագրի այլեւայլ տեսակները, թուրգիրն, շղագիրը, զարդագիրն ու մանրանկարներն, եւ պատկերները: Գրուած երկու պատկերներու համար, մանաւանդ Բրիտանիոյ Յարութեան պատկերին, կարելի է բռնել թէ Պերլին մատնագարանն այնչափ աղքատ է այս կողմանէ, որ հրատարակչին չէ կրցած ընտրել այնպիսի գեղանկար պատկեր մը, որ աւելի պատիւ բերեր ազգային նկարչութեան:

Գործոյն ետեւը դրուած այլեւայլ տեսակ Յուլյակց ձեռագիր մարդ կրնայ շատ զիւրութեամբ ամէն փնտռածը գտնել: Միայն կը պակսի 39 ձեռագրաց անուանց եւ բովանդակած մատենից համառօտ ցուցակ մը, որ մարգարէ մէջ հայեցուածով ներկայացընէր ամբողջ մատենագարանը:

Ի վերջոյ՝ այս գործն, որ շատ գիտնական յօրինուածութեամբ է շինուած՝ կը պարտաւորէ զմեզ հրատարակչին առանձին կերպով շնորհակալ ըլլալ զբանաստեղծեան մատուցած այս օգտակար ծառայութեան համար, եւ բաւժալ կու տայ մեզ տեսնել բազմաթիւ հետեւողներ:

Հ. Գ. Գ.

ՍՅՈՒՄՆԱԿԱՆ

ՆՈՐԱՆՈՒՄՆԱԿ

Ելնկտրակման/ծիւն ձոր աղոյիսը մը:

Ղաղղղացի ծարտարակուն տ'իւմի, որ այժմ կը բնակի Ի Նոտոն, ելնկտրական մարտկոց (batterie) մը գտած է, որ օդոյ ազդեցութեամբ կը դարձէ: Ասով կարելի է այժմ շատ զիւրութեամբ եւ քիչ ծախիւք տներն ելնկտրական լուսով լուսաւորել: Գտնիչն ամիս մը յառաջ բազմաթիւ մասնագետներ հրաւիրեց իւր տունն եւ իւր կազման ժողովոց անոնց առջեւ: Այս կազմանին բարձրութիւնն է մէկ մետր, անոնց կը դարձէ, կրնայ ինքն իրեն 8000 օտմ՝ ան ընդհատ յիսուն կանիտեղի լոյս հասցընել: Կազմանը սենեկին մէջ ուզուած տեղը կրնայ դուրսիլ, ուր անոնց կը դարձէ: Այս ելնկտրակունութիւնը կրնայ նոսեալ հետեւեալն ձայնի գործածուիլ: Գտնիչն՝ որ արդէն իւր գիտն արածնաբար էր տուած է, առաջնկայ տարի փարիքը Արուստահնդիսին մէջ ի տես պիտի գնէ իւր կազման:

Ելնկտրական երկաթաղիմ կըրակոյտ տունն:

Միւսն՝ շղղղացի գործատէրն որպէս զի իւր բազմաթիւ հիւրերուն ծառայող սպասաւորներու բազմութեան պատճի՝ հետեւեալ ծարտար հնարք մտածեց: Այսինքն՝ երկարական երկաթաղի մը շինել առաւ որ խոհանոցին կու գայ հիւրանոցն: Երբ նոր հիւր մը կու գայ, հիւրընկալն անկիւնացէս ապարուած ուտելիքն հետագրուա կ'իմացընէ վար, եւ ահա պատի մէջն փոքրիկ կաթը մը դուրս կ'ելլէ կը բերէ ինքնուածներն: Հիւրընկալն կոտակի մը ծոցմամբ կրնայ կաթն ուզած հիւրին առջեւ կեցընել, որ եւ իւր ուտելիքն կ'առնու, եւ կաթը ետ դառնայր ժամանակ միւս հիւրերու առջեւ կը կենայ եւ գործածուած անօթներն կ'առնու կը տանի:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

Ղիւն սննդարարութիւնը:

Ղիւնց մին սննդարարութիւնն կաթնատու կենդանեաց եւ թռչնոց մին սննդարարութեան աստիճան մը նուազ է, եւ զգալի օրինակաւ մը ցուցընելու համար՝ երեք քիչ մկան միւսն այնչափ սննդարար է՝ որչափ երկու քիչոյ կաթնատու կենդանոյ միւսն: Ասոր պատճառն է՝ որ ձկնն մին կազմի մասանց մեծաղոյն՝ շուրս է, թէեւ այս ալ ամէն ձկն վրայ հաւատար աստիճանաւ չէ: Ղիւն միւ շատ ուտելի առողջութեան շատ օգտակար է: Ծոցիդեղեկաց երկիրներու բնակչաց մէջ, որոնց զիստար ուտելիքն է ձուկը, խոյ, եւ թռչնաւ շատ աւելի ցանդաւ. է, քան թէ միջերկրաց բնակչաց մէջ: Թէեւ այս երկուութիւն պատճառ կրնայ ըլլալ ուրիշ պարագաներ ալ, սակայն շատ հաւանական է՝ որ այս պատճառներու զիստարն ըլլայ ծովու ձկնն միւսն: Ղիւն զի երգն՝ (Jod) որ աշխարհածառնութիւն իբրեւ զօրացուցիչ դարձան եւ անոյշը ըջոյ ձկնոց մէջ բնաւ չի գտնուիր, ծովու ձկնոց մին հետ շարունակ եւ առատ կ'ուտան. եւ եղն այն նիւթն է որ ձկնն իւղին (սո՝ Գուլթ Խուլ) յառկուածիւն կու տայ վերոյիշեալ հիւանդութեանց դէմ՝ իբրեւ զօրաւոր դարման բլաւալ: Այս պատճառաւ պարանոցի ելունցն (goutte) ծովափարանաւց վրայ շատ ցանդաւ կ'երեւայ:

ՄԱՆՐԱՆՈՒՄՆԱԿ

Ո՞րպէս քաղաքակրթութիւնը:

Ղաղղացի քաղաքակրթութեան յառաջագիտութեան նշան է տպարանն եւ լրագրաց աճումն: Այս կայարանութիւնն՝ որ 36 միլիոն բնակիչ ունի, 1885 ին արդէն ունէր 600 տպարան, եւ 3500 զրակաճաւ: Լրագրաց թիւն ալ նոյնպէս մեծ է. միայն թուրքոյ մայրաքաղաքը 24 քաղաքական լրագիր կ'ելլէ՝ ամէն ի միասին 2 1/2 միլիոն օրինակ, իւրաքանչիւրն իւր 6—10,000 օրինակ: